

Fuad Köprülü'nün Hukuk Tarihçiliği

Mehmet Akman*

Fuad Köprülü as a Historian of Law

Fuat Köprülü is well known as a historian of literature or a historian in general so far. Taking into consideration his works and pioneering role in the field, it is necessary for today's legal historians to emphasize his legal historian side as well. He wrote several articles and subjects relating to Turkish legal history in EI2 such as fikh, âmil, âzad and bâc. He also published two journals titled *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*/*Journal of Turkish Legal and Economic History* and *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*/*Journal of Turkish Legal History*. In this essay I will examine his significant contribution to the history of Turkish law.

Key words: Fuad Köprülü, history of Turkish law, Ottoman law.

Daha 19 yaşında iken devrin önde gelen hukukçu ve fikir adamlarının yazılarının yayımlandığı dergilerde ismini gördüğümüz¹ Köprülü'nün hukuk tarihçiliği hep onun tarihçiliğinin ve edebiyat tarihçiliğinin arkasında takdim edilmiştir. Arsal ile birlikte bu disiplinin kurucu öncülerinden olmasının dışında eserleri göz önüne alındığında da Köprülü'nün hukuk tarihçiliğinin öne çıkarılması günümüz hukuk tarihçileri için bir vefa borcudur². Bununla birlikte onu sadece edebiyat tarihçisi, tasavvuf tarihçisi ya da hukuk tarihçisi olarak nitelemek üstesinden geldiği işi tanımlamakta yeterli olmayacağından belki bütün bu alanları kapsayacak şekilde üstada medeniyet tarihçisi³ demek daha isabetlidir.

Tarihe Avrupa merkezli (Euro-centric) bakan Batılı tarihçilere göre tarih, her ne kadar Mezopotamya ve Mısır'da başlamış ve bu arada Orta Asya, Çin ve Hindistan gibi "uzak" diyarlarda muhtemelen bir şeyler yaşanmışsa da, bu yaşanmışlık sadece not edilir. Batılı tarihçiye göre tarihin başlangıcı Akdeniz'de Yunan uygarlığının doğmasıdır. Buna göre Avrupalı tarih anlayışı, kendi toplumunu biçimlendiren tarihi özgün bir

* Prof. Dr. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi. Bu yazı Kazakistan'da yapılan ICAPA 2008 Kongresinde sunulan tebliğin gözden geçirilmiş şeklidir.

1 Köprülü'zade Mehmed Fuad, "Tahavvülât-ı cezâiyye", *İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavanin Mecmuası*, sayı 5 (31 Temmuz 1325/13 Ağustos 1909), s. 342-351. Ayrıca bk. "Kanunların menşe ve esası", *Donanma*, sayı 21 (1329/1912), s. 1895-1900; "Kanunların menşe ve esası 2", *Donanma*, sayı 23-24, s. 2093-2100.

2 Neredeyse küçük bir kitap hacmindeki ansiklopedi maddesinde Köprülü'nün edebiyat tarihçiliği büyük bir vukuflla inceden inceye işlenmiş ancak hukuk tarihçiliğine aynı nispette yer verilememiştir: Ömer Faruk Akün, "Mehmed Fuad Köprülü", *DiA*, c. 28, s. 471-486.

3 Abdülkerim Aslısoy, *Türk Modernleşmesi Öncülerinden Fuat Köprülü: Hayat, Eserleri ve Fikirleri*, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2008, s. 229.

örnek ve üstün bir model olarak sunar⁴. Bu itibarla Batılı tarihçilerin evrensel doğru olarak özellikle kamu hukuku alanında devletin oluşumu gibi konularda kullandığı araçlar gerçekte Avrupa dışında dünyanın geri kalan bölgeleri için açıklayıcı olmaktan uzaktır. Köprülü'ye gelene dek Orta Çağ Türk hukuk kurumları üzerindeki Türk bilim adamlarının çalışma isteksizliğinin bir nedeni olarak kendilerini Avrupalının gözüyle değerlendirmeleri ve kendi kurumlar tarihimize ilişkin özgün çalışmalar yapmak yerine Batının çoğu kez taraflı ve Avrupa merkezli yaklaşımlarını aktarmakla yetinmeleri gösterilebilir⁵. Köprülü kendi milletinin kulesi üzerinde kürenin tamamını görmeye çalışarak gerçek anlamda evrensel bir bakış açısı getirmeye çalışmıştır.

Muhtemelen babasının yönlendirmesi⁶ ile girdiği İstanbul Darülfünûnu şubelerinden Mekteb-i Hukuk'ta 1907-1910 arası üç sene öğrenim görmüş, buradan kendi isteğiyle ayrılmıştır⁷. Bu ayrılış İslamiyetten önce ve sonraki Türk kamu hukuku meselelerine ilgi duymasına engel olmamıştır⁸. Edebiyat tarihiyle ilgili çalışmalarında bile hukukçu bakışının izleri görülmektedir. Mesela İslâm Ansiklopedisindeki "Bâkî" maddesinde mülâzemet kanununa sözü getirmekte ve Kanunî'nin kendi ısdar ettiği bu kanunnameye aykırı davranarak sıra beklemeden şairi mülâzemet defterine kaydettirdiğini ve kısa bir sürede de Rumeli kazaskerinin itirazına rağmen müderrisliğe tayin ettirdiğini söylemektedir. Bir diğer örnek de aynı ansiklopedideki "Bayrak" maddesidir. Köprülü burada maddeyi Orta Çağ Türk kamu hukuku ve hakimiyet anlayışı merkezi etrafında örgülemekte ve madde bir hukuk tarihi kaynağına dönüşmektedir.

Köprülü 1931 yılında kurucusu olduğu -ileriki satırlarda ayrıca üzerinde duracağımız- *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nda yayımladığı "Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri hakkında bazı mülâhazalar" adlı makalesinde Doğu ve Batı kaynaklarını kullanarak Osmanlı kurumlarının Bizans kurumlarının bir taklidi olmadığını, Türk devlet geleneği içinde seyrini sürdürüp tekâmül ettiğini ortaya koyar. Köprülü bu makalesinde konu ettiği meseleyi esas olarak Türk hukuk tarihinin çok önemli bir meselesi olarak gördüğünü ifade eder⁹. Tüm sosyal kurumlar gibi

4 Murat Belge, "Ortaçağ", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, sayı 14 (2001).

5 Nuray E. Keskin, "Devlet Olgusuna Yaklaşım Sorunu: Hukuk Kurumları ve Köprülü Üzerine", AÜSBF, GETA Tartışma Metinleri, no: 67 (2004), s. 3 (http://www.politics.ankara.edu.tr/dosyalar/tm/SBF_WP_67.pdf)

6 Köprülü'nün babası İsmail Fâiz Bey, Beyoğlu İkinci Ceza Mahkemesi başkâtipliğinde görevli bir adliye memuru idi; bk. Halil İnalıcık, "Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. I, Ankara 2002, s. 101.

7 Köprülü Mekteb-i Hukuk'tan ayrılışını şöyle anlatır: "... İdadiden sonra Hukuk'ta üç sene okudum. İmtihanlarımda gayet muvaffak oldum; lakin Hukuk'ta ... tedrisât son derecede fena idi. İslâm hukukunu okutan hocalardan istifade etmediğimi söyleyemem... Hukuk'ta fazla kalmak zaman kaybetmekten başka bir şey değildi... Zaten benim ihtisasımı yapmak istediğim ilim sahasının mektebi yoktu ki ben oradan mezun olabileyim... Yoksa niyetim mektep bitirmek olsaydı buna hem de fevkalâde tarafından, muvaffak olacağıma şüphe yoktu."; bk. F. A. Tansel, "Memleketimizin Acı Kaybı Prof. Dr. Fuad Köprülü", *Belleten*, c. XXX, sayı 120 (1966), s. 621. Fahir İz, hukuk tahsilinin 1907-1909 tarihleri arasında iki yıl sürdüğünü belirtir; "Köprülü, Mehmed Fuad", *EP*, c. V, s. 263.

8 Köprülü'nün öğrencisi ve Türk hukuk tarihine büyük emek veren Halil İnalıcık'ın da bir yıl Ankara Hukuk Fakültesinde hukuk eğitimi alması ve yine kendi isteğiyle ayrılması ilginç bir rastlantıdır.

9 M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, haz. Orhan F. Köprülü, İstanbul: Ötügen, 1981, s. 18.

hukuki kurumların araştırılmasında İslâmlıktan önceki devirlerden başlayarak kronolojik surette çeşitli Türk devletlerinde o kurumların ne gibi aşamalardan geçtiğini anlamak ve her devirde ve her coğrafi bölgede dıştan gelmesi muhtemel etkileri de ihmal etmemek şarttır. Köprülü, ana kaynaklara erişerek, mukayeseli yöntem kullanarak ve devamlılık anlayışını gözden hiç ırak tutmadan bu araştırmaların yapılması gerektiğini ısrarla belirtir¹⁰. Yöntem endişesi bütün çalışmalarında bilinçli olarak öne çıkarılmıştır. *Annales* okulunun, ekonomik yapıları ve toplumları, uzun süreli ve bütüncül bir yaklaşımla ele alma yönteminin tipik bir izleyicisidir. Osmanlı hukukî kurumlarının kaynaklarını ciddi bir surette tetkik etmek isteyen her araştırmacının her şeyden önce Osmanlı Devleti'nin kuruluşu hakkında o güne değin bilinen yanlış ve dar teorilerden kurtulması gerektiğini¹¹ söyleyen Köprülü dört yıl sonra neşredeceği büyük eserini haber veriyor gibidir.

Les Origines de l'Empire Ottoman isimli, Sorbonne Üniversitesi'nde verdiği üç konferansı içine alan kitap 1935'te Paris'te yayımlandığında Gibbons'un tezini çökertmiş ve dünya ilim muhitlerinde büyük bir heyecanla karşılanmıştır. Kitap ancak 1959'da Türkçe olarak yayımlanabilmiştir. Hikayeci tarih yerine sentezci/terkibî tarih anlayışı çerçevesinde konuyu ele alan müellife göre Osmanlı Devleti, Selçuklu ve Anadolu beylikleriyle hiç alakası olmayan etnik ve siyasi bir oluşum değil, bilakis Anadolu Türklüğünün XIII.-XIV. asırlardaki siyasi ve toplumsal gelişmesinden doğan yeni bir sentez, yeni bir tarihi terkiptir¹². Köprülü böylece hukukî ve kurumsal devamlılığa işaret etmektedir. Köprülü bu eserinde Osmanlılardaki kardeş katli meselesine de temas etmiş ve ülüş sisteminden hakimiyetin bölünmezliği ilkesine geçişi ilk ö dillendirmiştir. Hakimiyetin bölünmezliği ilkesine geçiş hukuki bir tekâmül sonucu mudur yoksa padişahların kişisel tecrübelerinin bir yansıması mıdır sorusunu soran Köprülü bunun cevabını vermez ancak varılan neticenin İslâm kamu hukuku ilkelerine uygun olduğunu ileri sürer¹³. Köprülü burada hilâfet kurumunu işaret etmektedir ki bu husus üzerinde ayrıca durulmalıdır.

Köprülü'nün üzerinde durulmaya değer bir çalışması da *Belleten*'de 1938'de yayımlanan Türk kamu hukukunun tarihi kökeni konulu makalesidir. Disiplinlerarası çalışmaya önem veren *Annales* okulu mensubu¹⁴ bir tarihçi olarak hukuk tarihi araştırmalarında hukuk sosyolojisi bilgisine mutlaka ihtiyaç duyulacağını belirten Köprülü buna ilave olarak hukukî devamlılığa tekrar vurgu yapar¹⁵. Özellikle son dönem Osmanlı hukukçularını ve Osmanlı fıkıh tedrisatını eleştiren Köprülü, bu tedrisatın tamamıyla Orta Çağ zihniyetiyle dogmatik ve teolojik olarak yapıldığını,

10 Köprülü, *Bizans Müesseselerinin*, s. 30.

11 Köprülü, *Bizans Müesseselerinin*, s. 29.

12 M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 2. baskı, Ankara: TTK, 1984, s. 22, 110.

13 Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 107.

14 Köprülü, *Annales* geleneğinden etkilenmişse de bu, kendi kültür ve tarihinden beslenmediği anlamına gelmez. "Türk edebiyatı tarihinde usul" adlı makalesinde İbn Haldun'un genel sosyolojik yaklaşımlar içeren tarihçiliğinden etkilendiği açıktır. Ayrıca kendisinden hemen önce yeni bir bakış açısı ile kaleme alınan *Tarih-i Cevdet*'in de Köprülü'yü etkilediği söylenebilir. Bu konuda bk. Asılsoy, s. 230.

15 M. Fuad Köprülü, "Ortazaman Türk Hukukî Müesseseleri, İslam Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur?", *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul: Ötüken, 1983 içinde, s. 8, 11.

daha eski hukukî ve tarihî kaynaklara erişmenin ve İslâm hukukunun da diğer benzer hukuk sistemleri gibi tarihî bir oluşum olduğunun düşünülmediğini ileri sürerek bunu muahhar Osmanlı hukukçuluğunun iflası olarak takdim eder¹⁶. Hukuk tarihi araştırmalarına konu uygulamaların sanki hep aynı zamanda olmuş bitmiş olaylar ve gelişmeler olarak anakronik bir biçimde ele alınmasını, formalist bir yaklaşımla aynı normatif kuralların uygulandığının varsayılmasını ve bölgesel farklılıkların ihmal edilmesini dar bir anlayış olarak niteler¹⁷. Ki günümüz Türk hukuk tarihçiliği bu anlayıştan kendini tam olarak kurtarabilmiş değildir¹⁸. Köprülü bu makalede kendi savunduğu bilimsel yöntemle bağdaşmayan bazı görüşler de ileri sürmüştür. Mısır'da Tolunoğulları zamanında cismanî/örfî mahkemelerin açılan davaları adilâne halletmiş olmaları neticesi kadıya hiç kimsenin başvurma gereği duymadığını bu suretle Mısır'a yedi yıl kadı atanmadığını Batılı bir kaynağa dayanarak iddia etmiş ve bu iddiasını başka kaynaklarla desteklemek gereği duymamıştır¹⁹. İslam hukukunun devlet otoritesine serbest faaliyet alanı tanımayan "dar" ve "geri" nazariyeler barındırdığını ileri sürmesi de icab-ı zaman sayılmalıdır. Esasen makalenin son satırlarındaki siyasi temennâ da bunu doğrulamaktadır²⁰.

1941'de Orta Çağ Türk-İslâm feodalizmi konulu makalesi yayımlanır²¹. Makale aslında 1938'de Zürih'te VIII. Uluslararası Tarihî İlimler Kongresinde bildiri olarak sunulmuştu. Bu makalede Köprülü, kendi zamanına kadar sadece toprak mülkiyeti ve askeri timarların konu edildiği feodalite anlayışını şiddetle tenkit eder. Tarihî, hukukî, iktisadî ve toplumsal bakımlardan ciddi bir şekilde araştırılmak suretiyle İslâm feodalizmi mevzuunun yavaş yavaş aydınlanacağını belirtir (s. 333).

1942'de *Vakıflar Dergisi*'nde "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü" başlıklı makalesi yayımlanır. Ali Haydar Efendi, Ömer Hilmi, Ebulula Mardin ve Ali Himmet Berki'nin bu konudaki çalışmalarını isim vermeden Orta Çağ zihniyetiyle yetişmiş hukukçuların eserleri olarak takdim eder ancak hukuk kurumlarının toplumsal bir veri olarak araştırılmasının Batı'da bile hakkıyla yapılamadığını ekleyerek onların hukuku "adli teknikten ibaret görmelerini" hoş görür²². Köprülü bu makalesinde vakıf kurumunun ilk örneklerinin Bizans hukukunda görüldüğünü söyler²³. Ancak bilindiği gibi bu görüş Müslümanların Bizans hukukuyla temasa geçmeden önce kurmuş oldukları vakıfların kökenini açıklayamamaktadır. Vakıf kurumunun ilk örnekleri Bizans hukukuyla bir temasın söz konusu olmadığı Hz. Muhammed zama-

16 Köprülü, "Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur?", s. 16, dn. 31.

17 Köprülü, "Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur?", s. 17.

18 Din ve tasavvuf tarihi alanlarındaki anakronizm konusunda bk. A. Yaşar Ocak, "Fuad Köprülü, Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiye'sinde Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında Tarihin Saptırılması Problemi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 3 (1997), s. 221-230.

19 Köprülü, "Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur?", s. 21.

20 Köprülü, "Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur?", s. 35. Bir siyasetçi olarak Köprülü konusunda bk. Abdülkerim Asılsoy, "Bir Siyasi Portre Denemesi: Fuat Köprülü", *TALİD*, c. 2, sayı 1 (2004), s. 423-437; ayrıca bk. Osman Akandere, "Fuad Köprülü ve Demokrat Parti'nin Kurulmasındaki Rolü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 3 (1997), s. 231-242.

21 M. Fuad Köprülü, "Ortazaman Türk-İslam Feodalizmi", *Belleten*, c. V, sayı 19 (1941), s. 319-334.

22 M. Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü", *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul: Ötüken, 1983 içinde, s. 353.

23 Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti", s. 362.

nına kadar gider²⁴. Ayrıca yine aynı dergide "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Ehemmiyeti" ve "Vakfa Ait Tarihi İstılahlar" adlı makaleleri yayımlanır.

İslam Ansiklopedisinde I. Goldziher'in kaleme aldığı "Fıkıh" maddesi Köprülü'nün geniş bir ilavesiyle yayımlanmıştır. Köprülü şarkiyatçı bakışla yazılan bu maddeyi ıslah etmekle kalmamış, İslam ve Türk hukuk tarihleri alanlarındaki başlıca araştırma konularını işaret etmiş ve bu hususta izlenecek yöntem hakkında bilgi vermiştir. Köprülü'ye göre fıkıh bir sistem olarak gerek usul, gerekse fûru bakımlarından kendi yapısı ve ruhu içinde müstakil bir tekâmül geçirmiş ve orijinal karakterini daima muhafaza etmiştir²⁵. Buna karşılık fıkıh Osmanlı devrinde uygulanmakta iken objektif ve ilmî olarak araştırılmamış daha çok birtakım basit ders kitapları çerçevesi içine sıkışıp kalmıştır. Türkiye'de fıkıh araştırmaları, "kanunşinaslar" değil fakat gerçek "hukuk bilginleri" yetiştiği ve çokça ihmal edilmiş Türk hukuk tarihinin tesisi yolunda ciddi gayretler sarf edildiği takdirde çok zengin bir araştırma alanı olarak tekrar layık olduğu önem ve kıymeti kazanacaktır²⁶.

Köprülü 1927 yılında yayımladığı bir yazısında İstanbul Hukuk Fakültesinde okutulmakta olan Türk hukuk tarihi ders notlarını ele alarak bu notların son derece yanlış ve gereksiz malumatla dolu olduğunu belirtip dersi takrir eden Yusuf Ziya Özer²⁷ hakkında bolca tarihi ve filolojik hatalar yaptığı, gereksiz ve delilsiz zorlamalara giriştiği şeklinde ağır eleştirilerde bulunmuştur. İddialarını örneklendiren Köprülü, Özer'in "saçmalıklarını" bir zamanlar Buda'nın Türk olduğuna dair yazılan yazılara benzetmiştir²⁸. Köprülü üzerine doktora tezi yazan Park'ın da dediği gibi, bu tavır tam bir fanteziye karşı bilimsel duruş örneğidir²⁹. Köprülü diğer bir yazısında yeryüzünde Türkler kadar mazisine bigane hiçbir millet olmadığı yolunda serzenişte bulunup tarihe bilimsel yaklaşılmaması sonucu bir taraftan maziye ait her şeyde kutsiyet gören vak'anüvis zihniyetinde mürtecilerin, diğer yanda mazisini hafife alma illetine tutulmuş züppelerin yetiştiğini keskin bir anlatımla dile getirmiştir³⁰.

24 M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 6. baskı, İstanbul: Hars, 2007, s. 262.

25 M. Fuad Köprülü, "Fıkıh", *İA*, c. IV, s. 611.

26 Köprülü, "Fıkıh", s. 620.

27 Yusuf Ziya Özer (1870-1947) hukuk öğreniminden sonra adliye de çalıştı. Sırasıyla hukuk işleri müdürlüğü, ticaret mahkemesi başkanlığı yaptı. Sonraları İstanbul Hukuk Fakültesi ceza usul hukuku öğretim üyeliğine geçti. 1911'de Albert Sorel'in kitabını *Onsekizinci Asırda Mesele-i Şarkiy ve Kaynarca Muahedesi* adıyla Türkçeye çevirdi. İki ciltlik Ceza usul hukuku kitabı yazdı. Ayrıca tarih ve dil alanlarında da incelemeler yaptı. Yunan dilini incelerken Türkçe sözcüklerin çokluğundan yola çıkarak, Yunanlılardan önce Akdeniz'in Türk uygarlığı etkisinde olduğu sonucuna vardı. Bu düşüncesini, *Yunan'dan Evvel Türk Medeniyeti* adlı kitabında savundu (1928). Aynı tezi genişleterek Ariler-Turaniler adıyla Leipzig'de Almanca olarak bastırdı. Kitabın II. cildi Samiler-Turaniler adı altında toplandı. 1938'te *Belleten*'de (c. II, sayı 7-8) "Cumhuriyette Hukuk İnkılabı" adlı makalesi yayımlandı. 1939'ta *Mısır Tarihi* adlı eseri Türk Tarih Kurumunca basıldı. Türk Tarih Kurumu üyeliği yaptı. Yine 1939'da *Mukayyeseli Hukuku Esasiye Dersleri* (Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi) adlı ders takrirleri yayımlandı. İstanbul Hukuk Fakültesi hukuk tarihi profesörlüğü sırasında Eskişehir'den milletvekili seçildi.

28 Fuad Köprülü, "Türk Hukuku Tarihi: İstanbul Hukuk Fakültesinde Okutulan Tarih-i Hukuk Dersleri Münasebetiyle", *Hayat*, c. I, sayı 19 (1927), s. 377-378, aktaran: M. Hanefi Palabıyık, *Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmi Hayatı ve Tarihçiliği*, Ankara: Akçağ, 2005, s. 159. Ayrıca bk. Abdülkadir İnan, "Fuad Köprülü-Yusuf Ziya Münakaşaları Üzerine", *Türk Kültürü*, (1966), sayı 47, s. 41-45.

29 George Thomas Park, *The Life and Writings of Mehmet Fuad Köprülü: The Intellectual and Turkish Cultural Modernization*, Doktora tezi, Johns Hopkins Üniversitesi 1975, s. 229.

30 Palabıyık, s. 250-251.

Köprülü İslam Ansiklopedisinde sahayla ilgili "Âmil" "Âzad", "Bâc", "Bayrak", "Çavuş", "Cengiz Han", "Fıkıh" ve "Hil'at" gibi birçok madde yazmıştır. Bunlardan "Bayrak" ve "Fıkıh" maddelerine daha önce değinilmişti. "Âmil" maddesinde, vergi tahsiliyle ilgili bu memur Osmanlı Devleti ve diğer İslam ülkelerinde karşılaştırmalı olarak incelenmiş; mali hukukla ilgili "Bâc" maddesinde konu kanunnameler dikkate alınarak ele alınmış ve Cengiz Han maddesinde Cengiz Yasası'nın önemine işaret edilerek bu amaç için gereken birçok işin henüz yapılmamış olduğuna işaret edilmiştir.

1931'de İstanbul Darülfünunu Türkiyat Enstitüsü müdürü iken *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*nın ilk sayısını çıkardı. Z. Velidi Togan, A. Caferoğlu ve Abdülkadir İnan'ın olduğu dergi yazarları arasında Köprülü de daha önce temas ettiğimiz "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar" adlı makalesiyle yer almıştı. Mecmuanın ikinci sayısı sekiz senelik bir gecikmeyle çıkarılabiliştir. Bu sayıda Köprülü'nün üç makalesi yer alır: "Proto-Bulgar Hukukuna Dair Notlar"³¹, "Eski Türk Ünvanlarına Ait Notlar"³², "Hukuki Sembollerdeki Motifler". Köprülü bu yazılarında İslam hukukunun ezici tesirine rağmen özellikle kamu hukuku alanında eski Türk geleneklerinin devamını vurgulamaya çalışmıştır. İki sayısı çıkan dergi bir daha çıkmaz. Beş sene sonra Köprülü bu kez Türk Hukuk Kurumu başkanı Refik Şevket Bey'in de desteği ile *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*nin ilk ve tek sayısını çıkarır³³. Barkan'ın da makalesinin bulunduğu bu dergide Köprülü daha önce 1940'da *Annali*'de yayımlanan "Eski Türk ve Moğol Sülalelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti" adlı makalesiyle yer alır. Türk geleneğinde *kut* denilen siyasi egemenlik ilahi kaynaklıdır. Egemenliğin sahibi olan hanedan ailesi de kutsaldır. Bir tür seçilmiş, ilahi kozmik aile söz konusudur. Doğu toplumlarında rastlanan kan tabusu, kutsallık atfedilen canlıların kanlarının akıtılmamasına dayanmaktadır. Osmanlılardaki kardeş katli uygulamasında hanedan mensuplarının özellikle yay kirışı kullanılarak boğdurulmasının nedeni de budur. Köprülü bu araştırması ile hukukî etnolojinin bu alandaki önemini sergilemiştir.

Barkan'ın, Hukuk Fakültesi'nde hukuk tarihi kürsüsünü üstüne aldıktan sonra ders programı hususunda Türk Hukuk Tarihi Enstitüsü'nün mütalaasını sorması üzerine Köprülü bir ders planı hazırlayıp kendisine sunar³⁴. Bu plan ana hatlarıyla şöyledir:

A- Başlangıç

- § 1. Umumiyetle hukuk tarihinin mevzuu ve gayesi
- § 2. Türk hukuk tarihinin mevzuu ve gayesi
- § 3. Türk hukuk tarihinin devirlere taksimi

31 Bu makale ilkin 1939'da Belgrad'ta yayımlandı: "Notes sur le Droit Proto-Bulgare", *Revue Internationale des Etudes Balcaniques*..

32 Bu makale ilkin Macaristan'da yayımlandı: "Zur Kenntnis der alttürkischen Titulatur", *Körös Csooma Archivum*, 1,4 (1938).

33 Her iki dergi hakkında daha geniş bilgi için bk. Fethi Gedikli, "Fuad Köprülü ve Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası ve Türk Hukuk Tarihi Dergisi", *TALİD*, c. I, sayı 1 (2003) s. 433-441.

34 "Türk Hukuku Tarihi Hakkında Umumi Bir Plan Taslağı", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, sayı 1 (1944), s. 231-235.

B- Tarihi Tekâmül

- § 4. İslâmiyetten evvel Türk hukuku (İlk Çağ hukuku)
- § 5. Müslüman Türk hukuku (Orta Çağ hukuku)
- § 6. İslâm hukuku (Fıkıh)
- § 7. Büyük Selçuklu İmparatorluğundan evvel Türk hukuku
- § 8. Büyük Selçuklu İmparatorluğu devrinde Türk hukuku
- § 9. Moğollar devrinde Türk hukuku
- § 10. Osmanlı İmparatorluğu devrinde Türk hukuku (Tanzimat'a kadar)
- § 11. Tanzimat devrinin nihayeti.

Bu planda bugün Türk hukuk tarihi kitaplarında değinilip geçilen Büyük Selçuklu ve Moğollar devrine olan özel ilgi dikkati çekmektedir. Kaynak sıkıntısı ve dil problemi bu ihmalin kaynağı olarak değerlendirilebilir.

İkinci Dünya Savaşından sonra özellikle Alman bilim adamlarının ayrılmalarıyla İstanbul Hukuk Fakültesi'nde okutulmakta olan hukuk tarihi, Türk hukuk tarihi, hukuk sosyolojisi ve hukuk felsefesi gibi hukuka dışarıdan bakan ve ona bir bilim niteliği kazandıran disiplinler ilga ile aynı anlama gelen iğreti bir hale dönüştürülünce Köprülü bu duruma çok üzülmüş ve duygularını her fırsatta arkadaşı Prof. Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri ile paylaşmıştır. Fındıkoğlu durumu "Bir disiplinin hazin sergüzeşti" başlığı altında anlatmaktadır. Böylece hukuki skolastizm 35 yıl sonra tekrar hakimiyetini tesis etmiştir³⁵.

Felsefe, bilimin kendi metodolojisi ile ciddi bir hesaplaşması, o hesaplaşma sonunda yöneldiği sentetik izahın özü şeklinde de tarif edilmektedir. Sadık bir metot aşığı³⁶ olan Köprülü'nün bu anlamda özellikle hukuk felsefesiyle olan ilişkisi daha kolay kavranabilir. Köprülü'ye göre felsefe keşfolunmuş bir sürü bilginin toplamı olmayıp bu bilgileri keşfeden ve ıslah eden usullerden ibarettir³⁷. O'nun entelektüel formasyonunun oluşumunda II. Meşrutiyet ortamında Fransız pozitivizminin ve özellikle de Ziya Gökalp aracılığıyla tanıştığı Durkheim sosyolojisinin etkisi vardır. Gençlik yıllarında Gustave Le Bon'dan tercüme ettiği Ruh-i Siyâset ve Müdafaa-i İctimâiyye (1910) ve Rûhu'l-cemâat (1911) adlı kitaplar bu pozitivist eğilimi yansıtmaktadır. Sonuçta sosyolojik pozitivist denilebilecek bir bakış açısıyla meselelere yaklaştığı gözlenmektedir. Köprülü'ye göre Orta Çağda Türklerle maddî ve manevî sıkı ilişkilerde bulunan çeşitli kavimlerin tarihini ve özellikle hukuk tarihini bilmek büyük önem taşır. Kültür tarihinin önemli konularından biri olan karşılıklı etkileşim meselesini anlamak başka bir şekilde sağlanamaz. Bununla birlikte bütün bilgiler

35 Fındıkoğlu Z. F., "Türk Sosyoloji Tarihinde Prof. M. Fuat Köprülü'nün Yeri ve Hizmetleri", *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XXV, sayı 2 (1966), s. 138.

36 Halil Bertay, Köprülü'nün bıraktığı en değerli miras olarak onun metoduna işaret eder; bk. *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuad Köprülü*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1983, s. 80.

37 Necati Akder, "Ord. Prof. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayat ve Faaliyetindeki Felsefî Cepheye Umumî bir Bakış", *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XII, sayı 1,2 (1954), s. 33-34.

kuvvetli bir sosyoloji kültürüne, yani hukuk kurumlarının özelliğini ve kuruluşunu açıklayan hukuk sosyolojisine dayanmalıdır³⁸.

Köprülü'nün Müslüman Türk Devletlerinin kamu hukukunun, sırf değişmez farz edilen bir İslam kamu hukukuna dayanmadığı ve onun bir tekrarından ibaret olmadığı, İslamiyetin kendisinde de sürekli bir hukuki ve kurumsal evrim var olduğu şeklindeki düşüncelerini materyalist bir yorum şeklinde sunmak³⁹ konusunda ihtiyatlı olmak gerekir. Gerçekten de fıkıh dediğimiz İslâm hukuku yüz yıllar içinde çoğu devlet memuru olmayan hukukçuların çalışmalarıyla gelişmiştir. Bu durum zaten İslâm hukukunun bilinen özelliklerinden biridir. Bu gerçeğin Köprülü tarafından ifade edilmesi "materyalist" nitelemesi için isabetli değildir.

Köprülü'ye göre devlet aslında onu oluşturan kamu kurumlarının bütünü demektir. "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkındaki Bazı Mülahazalar" adlı çalışmasında bu kurumlar zikredilmiştir: Veziriazamlık, beylerbeyilik, kazaskerlik, reisülküttaplık ve nişancılık, defterdarlık, kaptanpaşalık, vergi sistemi, tımar sistemi, ordu yapılanması vb. Köprülü'nün devleti kamu kurumları ile özdeş sayan bu yaklaşımı Hans Kelsen'in devletin meşruiyetini hukukta gören, devlet/hukuk ayrımını reddeden ve devleti görece merkezileşmiş bir hukuki düzen olarak tarif eden "saf hukuk kuramı"nı akla getirmektedir.

³⁸ Keskin, s. 11.

³⁹ Berktaş, s. 64.